

УДК 378.124-055.2:378.141

РОЛЬ ЖІНКИ-ВИКЛАДАЧА ВИЩОЇ ШКОЛИ В ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ: ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Марія Рижкова

*Слов'янський державний педагогічний університет
вул. Г.Батюка, 17, 84116 Слов'янськ, Україна*

Розглянуто історичний шлях становлення вищої жіночої освіти та роль жінки в системі підготовки майбутніх учителів.

Ключові слова: вища жіноча освіта, жіночі навчальні заклади, жінка-викладач.

Постановка проблеми.

Сьогодні не виникає жодного сумніву, що жінка посідає в системі освіти та науки досить значне місце, відсоток зайнятості і високого рівня її кваліфікованості зростає з кожним роком. Усе це руйнує міфи (які дуже широко розповсюджували протягом багатьох століть) про неспроможність жінки опанувати знаннями та професійними навиками. Сприяло цьому, зокрема, і зростання соціальної свідомості й технічний прогрес.

Гендерна політика сьогодні є досить важливою складовою політичного, економічного та культурного життя суспільства. Спираючись на позитивні досягнення минулого, вона чітко планує роль і місце жінки в сучасному та майбутньому.

Освіта, як одна зі складових гідного статусу жінки в суспільстві, є досить важливим питанням. Від його вирішення залежить стан політичних та соціальних змін суспільства, психології людини.

І хоча сьогодні проблема освіти жінок не є такою гострою як, наприклад, 100–150 років тому, все ж актуальність її не зменшується. Досі ще поширена думка про неспроможність жінки до наукових відкриттів чи можливості очолювати важливі економічні та суспільні галузі. Але історія і факти, якими вона оперує, – річ дуже конкретна, на боці жінок, зокрема, жінок-науковців, жінок-викладачів, жінок, які здатні на все.

Аналіз основних досліджень і публікацій.

Проблеми жіночої освіти, зокрема вищої, на сучасному етапі досліджують Є. Андрєєва, В. Добровольська, Т. Шушара, Т. Сухенко, О. Аніщенко, Л. Применко, Н. Слюсаренко, О. Кобельська, О. Куліш та інші.

Мета нашого дослідження – проаналізувати місце жінки-викладача вищої школи, спираючись на історичний дискурс.

Виклад основного матеріалу дослідження.

На сучасному історичному етапі жінки України, як і багатьох інших країн світу, на рівні з чоловіками мають вільний доступ до вищої освіти та занять наукою. Основну частку викладацького складу в нашій країні становлять жінки. Такий розподіл жінок у системі вищої освіти та науки сприймають як явище досить природне та традиційне. Однак, як свідчить історія, участь жінок у навчальній діяльності була далеко не завжди.

XIX–початок XX століття ввійшли в історію України як час кардинальних змін в усьому суспільстві. У цей період відбувалися активні суспільні процеси, пов'язані з швидкими темпами розвитку промисловості, що, відповідно, зумовило зміни в освіті: розширювалася мережа початкових і середніх загальноосвітніх навчальних закладів, з'являлися нові типи навчально-виховних закладів, удосконалювався зміст, методи і форми роботи у них. На цей час припадає офіційне запровадження і розвиток освіти жінок. У цілому зазначений період характеризується поживленням освітнього руху і спалахом освітньої думки в Україні. Саме тому освітні проблеми цього періоду завжди привертала увагу науковців-педагогів.

З XVIII століття, коли з'явилися жіночі навчальні заклади, та до початку XX століття дискримінація жінок у сфері вищої освіти зумовлюється офіційною політикою. Державні вищі навчальні заклади тривалий час були відкриті тільки для чоловіків. Незважаючи на настрої суспільства, уряд був принципово проти спільного навчання чоловіків і жінок у середній та вищій школі. Єдиним можливим засобом здобуття жінками вищої освіти були приватні школи та навчання за кордоном.

Проблеми жіночої освіти, як і жіноче питання в цілому, привертала увагу суспільства в 50–60-ті роки XIX століття – напередодні та після скасування кріпосного права. Це було пов'язано, з одного боку, з поступовим поширенням ліберальних ідей про рівність чоловіків і жінок, з іншого, зі змінами в соціальному становищі значної частини дворян після реформи. Відомо, що скасування кріпосного права призвело до розорення багатьох дворянських маєтків, власники яких залишилися без засобів для життя. І якщо дворянин міг вирішити цю проблему, поступивши на службу, то для дворянки можливості заробітку були вкрай обмежені. Отже, жінка-дворянка була позбавлена звичного становища господині дому та можливості управляти господарством, що призвело до невдоволення своїм соціальним станом та збільшило потяг до популярних ідей про необхідність служіння суспільству.

Формування системи жіночої освіти відбувалося на тлі зіткнення поглядів прибічників жіночого рівноправ'я в усіх сферах життя та консерваторів, які вважали необхідним залишити все по-старому. Було поширене твердження про те, що освіта жінки не повинна бути

багатогранною, вона має бути спрямована на підготовку жінки до материнства та ролі дружини.

Відомий громадський діяч В. Белінський так характеризував статус жінки у тогочасному суспільстві: “Жінки відповідно до домінування характеру любові та почуття створені діяти в тих же самих сферах, де діє чоловік. Духовне панування чоловіка над жінкою має своїм джерелом не природу жінки, а її виховання та різні соціальні стосунки, що століттями тримали жінку в стані морального рабства. Отримуючи дуже погане та обмежене виховання та освіту, жінки до заміжжя – власність батьків, а після заміжжя – чоловіків, повинні були вважати за гріх цікавитися, наприклад, мистецтвом або наукою” [2].

К. Ушинський вважав жінку “необхідним посередником між наукою, мистецтвом і поезією, з одного боку, звичаями, звичками і характером народу, з іншого... З цієї думки випливає вже сама собою необхідність повної всебічної освіти жінки вже не для одного родинного вжитку, а для запровадження в життя народу результатів науки, мистецтва і поезії” [5].

Наприкінці 1850-х років у суспільстві вже широко обговорювали питання про доступ жінок до університетської освіти, в якій вбачали найважливішу умову їхнього залучення до наукової діяльності. У 1859 році для жінок, які хотіли систематично займатися наукою, відчинив свої двері Санкт-Петербурзький університет. Сотні жінок як вільних слухачок з'явилися в аудиторіях Київського та Харківського університетів.

У 1861 році у зв'язку з переглядом університетського статуту Міністерство народної освіти поставило перед відповідними навчальними закладами для обговорення питання про офіційний допуск жінок до прослуховування курсу в університеті та про надання їм права складати іспит на вчені звання [4]. Більшість університетів підтримали таку ідею. Але вже у 1863 році це право жінок було скасовано і наступного року жінки припинили відвідувати університети [4].

Отже, доступ жінок у державні вищі навчальні заклади був обмежений. Склад студентства жорстко регулювався за ознакою статі. Однак наприкінці XIX–на початку XX століття була відчутною гостра потреба у фахівцях, передусім педагогічної сфери, де б здебільшого могли працювати жінки. Однією з найактуальніших проблем на початку XX століття була підготовка вчителів. Гострий дефіцит їх був, наприклад, у класичних гімназіях. Якщо у 1903 році в них було зафіксовано 187 викладацьких вакансій, то у 1914 – 2205 [3]. У 1916 році міністр освіти П. Н. Ігнат'єв доповідав, що у деяких місцевостях недоукомплектованість учителями у загальноосвітніх і професійних середніх школах перевищувала 40% [5]. Причиною цього він вважав слабкість державного педагогічного сектора вищої школи. У таких умовах уряд змушений був давати дозвіл на відкриття нових педагогічних

вищих навчальних закладів, серед яких переважали численні жіночі курси. Перші Вищі жіночі курси було відкрито у Києві ще 1878 року. Офіційно ж дозволялося відкривати громадські і приватні вищі навчальні заклади після затвердження 1905 року доповіді міністра народної освіти І. І. Толстого. У Харкові Вищі жіночі курси було відкрито при Товаристві взаємодопомоги трудящим жінкам, які поставили своєю метою "...надати можливість жінкам усіх станів, віросповідань та національностей доступ до всіх чоловічих вищих учбових закладів країни, а також надавати їм і всі права та привілеї, якими користувалися студенти-чоловіки" [1]. Поступово жінки отримували права, які дозволяли їм здійснювати повноцінну педагогічну професійну діяльність. Було навіть прийнято закон "Об испытании лиц женского пола в знании курса Высших учебных заведений и порядке приобретения ими ученых степеней и звания учительниц средних учебных заведений", відповідно до якого після складення всіх іспитів і отримання диплома жінки одержувала такі ж права, крім службових і станових, що і випускники чоловічих вищих навчальних закладів. Вони могли обіймати посади викладачів в урядових навчальних закладах з тією ж винагородою, що і чоловіки, отримувати пенсію і державну допомогу, мати вчений ступінь магістра або лікаря з відповідними правами [3].

Все це відчинило для жінок двері вищих навчальних закладів, а сумлінність, старанність і високі професійні якості стають тими складовими, які давали змогу жінці зайняти досить високу сходинку в ієрархії вищої школи.

1. *Вороніна М. С.* Антимонопольні дії жінок щодо вищої освіти в Харківській губернії у другій половині XIX ст. – на початку XX ст. // Зб. наук. праць ХДПУ ім. Г.Сковороди. Сер. Історія та географія. Вип. 13. Х., 2003. С. 202–206.
2. *Познанский И. Ф.* В. Г. Белинский о воспитании. М., 1949. С. 109.
3. *Рябченко О. Л.* Розвиток жіночої освіти у Харківській губернії другої половини XIX – початку XX століття // Тендерна політика міст: Історія і сучасність: Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. Х., 2004. С. 209.
4. Сборник постановлений по Министерству народного просвещения. Т. 2. Отд. 1. СПб., 1875. С. 33.
5. *Удовицька Т. А.* Проблеми вищої освіти і кар'єрне зростання жінок: історичний аспект // Становление профессиональной карьеры женщин: историко-философский и психологический аспекты: Материалы междунар. научно-практ. конф. Харьков, 2003.
6. *Ушинський К. Д.* Педагогічна подорож до Швейцарії // Твори в шести томах. Т. 2. К., 1954. С. 197.

**THE ROLE OF A HIGHER SCHOOL LECTURER-WOMAN IN
ORGANIZING EDUCATIONAL PROCESS: HISTORICAL AND
PEDAGOGICAL ASPECT**

Maria Ryzhkova

*State Pedagogical University of Slovyans'k
H. Batyuk Str., 17, UA-84116 Slovyans'k, Ukraine*

This article discusses the historical aspects of women's higher education and reveals the role of women in the system of prospective teacher training.

Key words: women's higher education, women education institutes, lecturer-woman.

Стаття надійшла до редколегії 10.06.2008

Прийнята до друку 25.09.2008